

La gramàtica de l'espai en la llengua de signes catalana (LSC)

GEMMA BARBERÀ ALTIMIRA

El conglomerat de llengües que trobem al territori català és un sistema ric i molt variat. A part del català, a Catalunya hi trobem altres llengües romàniques, com ara el portuguès o el castellà; llengües germàniques, com l'alemany o l'anglès, però també llengües exòtiques que provenen de famílies lingüístiques tan interessants com les ameríndies, amb el maputxe al capdavant. A més d'aquestes llengües parlades, en trobem una que s'ha mantingut silenciada al llarg dels anys, però que forma part del patrimoni lingüístic, social i històric de Catalunya: la llengua de signes catalana.

La llengua de signes catalana (LSC) és la llengua natural de les persones sordes i sordcegues signants del territori català. Es considera que actualment existeixen unes 25.000 persones que, essent sordes o no, utilitzen aquesta llengua signada en la seva vida quotidiana. Tot i que ja comptem amb alguns estudis lingüístics i sociolingüístics, és una llengua infraestudiada i que s'ha mantingut silenciada en la societat en general. Aquest article vol ser un aportació a l'estudi de la LSC i de les llengües de signes en general, com també una contribució a l'estudi de les llengües presents a Catalunya i que formen part d'aquest conglomerat interessant.

Quan veiem una conversa en llengua de signes, l'aspecte que més ens pot xocar és el fet que la llengua s'articuli a través de l'espai. Mentre que en les llengües orals parlem *sobre* l'espai, per dir, per exemple: «El llibre és damunt la taula que hi ha a l'esquerra de l'habitació», en les llengües de signes signem *a través* de l'espai. En una frase signada, els arguments del verb s'ubiquen a l'espai de davant del signant. Per exemple, en la frase «El Francesc va regalar un llibre a la Joana», els sintagmes nominals «Francesc» i «Joana» s'ubiquen a l'espai per mitjà d'un dit índex. Un cop els hem establert als costats laterals de

l'espai de davant del signant tot fent el signe corresponent i dirigint-hi el dit índex, l'articulació del predicat «regalar» té un moviment de desplaçament que va des del costat de l'espai sgnic on hem ubicat el subjecte «Francesc», cap al costat on hem ubicat l'objecte indirecte «Joana». Així, el moviment en l'espai marca les concordances verbals.

Aquesta direcció dels signes cap a l'espai pot assemblar-se, a ull nu, a les gesticulacions dels braços i les mans per assenyalar que sovint acompanyen el missatge parlat. Si ens hi fixem bé, però, mentre que les gesticulacions que acompanyen el missatge parlat són la majoria de vegades arbitràries i poc convencionals, els assenyalaments que utilitzen els sords signants són sistemàtics i gens arbitraris i es fan per a denotar significats concrets. En aquest article veurem com l'espai tridimensional de davant del cos del signant, anomenat *espai sgnic*, és una part fonamental de la gramàtica de la llengua de signes que s'empra per a expressar l'especificitat.

L'espai sgnic és l'extensió que va des del pla horitzontal fins a l'alçada de la cintura del signant i que s'estén amunt fins allà on els braços semiestirats poden arribar, tal com veiem en la Figura 1. Signar més enllà d'aquests límits es considera agramatical en les llengües de signes occidentals estudiades fins a la data i la llengua de signes catalana no n'és cap excepció.

Figura 1. Espai sgnic

En la frase signada d'exemple que hem vist anteriorment, tant el subjecte com l'objecte indirecte s'associen a unes zones de l'espai sgnic per tal de poder dur a terme la concordança sintàctica entre els dos arguments. Aquest fet s'ha anomenat «sintaxi espacial» i és una característica predominant en totes les llengües de signes estudiades fins al moment. Però la gramàtica d'una llengua no solament es compon de la sintaxi. Un altre component de la gramàtica és la semàntica, que s'encarrega d'estudiar el significat dels mots (o dels signes, en el cas de les llengües de signes), dels sintagmes i de les frases. En català parlat, per exemple, el mot *gat* denota un animal mamífer felí, que és carnívor i domèstic. Si mirem el nivell oracional, les frases es poden construir composicionalment, de manera que el significat de cada mot contribueix al significat final de la frase. Si diem «Tots els gats miolen», estem significant que el conjunt d'elements que tenen les propietats de ser mamífers felins comparteixen també la propietat de miolar. La semàntica és, per tant, la responsable d'estudiar què signifiquen les paraules i les relacions que s'estableixen entre els elements que formen les frases.

Aquest treball se centra en el contingut semàntic que té l'espai en la llengua de signes; és a dir, analitzem el significat que adopten els signes que es localitzen en l'espai. I és que, de fet, les llengües de signes no sols tenen una sintaxi espacial, sinó també una semàntica espacial. Per a demostrar-ho, utilitzarem la LSC com a objecte d'estudi i ens centrarem en el pla frontal de l'espai sgnic, que és el pla que s'estén paral·lelament al cos del signant, mostrat en la Figura 2.

Per a poder aventurar-nos en l'estudi i la descripció de l'expressió de l'especificitat en LSC en el pla frontal, ens calen dos tipus d'eines. D'una

Figura 2. Pla frontal de l'espai sígnic

banda, farem servir unes eines teòriques que ens ajudaran a emmarcar el fenomen que analitzem dins l'estudi gramatical de les llengües. Les eines teòriques que utilitzarem aquí són els conceptes *definitud* i *especificitat*, que s'expliquen més avall. D'altra banda, necessitem unes eines formals que ens ajuden a identificar la forma que té el fenomen que analitzem. Com ja hem començat a avançar, es tracta dels signes determinants que es dirigeixen cap a les dues àrees del pla frontal, ja sigui cap a les localitzacions altes, que es troben per sobre de l'espatlla del signant, com cap a les localitzacions baixes, que es troben a l'alçada de la cintura i cap avall. Les dades utilitzades per a elaborar aquest treball han estat extreïdes d'un corpus en LSC a petita escala, és a dir, a partir d'una sèrie de filmacions de discursos en LSC signats per diferents persones sordes, que han estat anotats rigorosament. Passem ara a les eines teòriques i a la definició dels conceptes.

En una conversa o en un monòleg, els emissors sempre calculem d'una manera inconscient quin és el coneixement que té el nostre receptor sobre allò de què estem parlant. Així, per exemple, si sabem que el nostre interlocutor coneix allò de què parlem utilitzarem un sintagma nominal definit per a referir-nos-hi. És a dir, si el receptor coneix el gat de què volem parlar, direm «el gat». Si, en canvi, és un gat del qual el receptor no té coneixement, direm «un gat». L'article definit serveix, per tant, per a designar la familiaritat i la coneixença que el receptor té del referent discursiu de què parlem. La indefinitud, en canvi, designa una desconexió del referent per part del receptor.

Al mateix temps, els sintagmes nominals indefinits poden subdividir-se en dos grups relatius a l'especi-

ficat. Si abans dèiem que la definitud es diferencia pel coneixement que el receptor té o no del referent, l'especificitat és determinada pel coneixement que en té l'emissor. Com el lector ja haurà pogut imaginar, aquestes diferències no es codifiquen en català. Si, per exemple, l'emissor, però no pas el receptor, coneix el gat de què parla, utilitzarà un indefinit específic: «un gat». Si, en canvi, ni l'emissor ni el receptor no coneixen el referent, s'utilitza un referent inespecífic: «un gat». En català oral, per tant, el coneixement de l'emissor no es veu codificat en el determinant quan introduïm el referent per primera vegada en el discurs i tant els referents específics com els inespecífics es codifiquen amb l'article indefinit. De fet, aquesta diferència de codificació entre els indefinits específics i els indefinits inespecífics no es diferencia tampoc en altres llengües romàniques, com ara el castellà, el francès o l'italià, i tampoc no el trobem en llengües germàniques com l'anglès o l'alemany, ja que són llengües que només marquen la definitud.

Tot i això, en català la modalitat de la frase és un indicador del grau d'especificitat del referent. Per exemple, algú pot dir «Em compraré un gat. Té les orelles molt grosses i és obedient», referint-se a un gat específic. Com que el receptor no coneix el gat de què es parla, la frase conté un sintagma nominal indefinit («un gat»). Però com que l'emissor coneix el gat, la frase és construïda en indicatiu, ja que existeix un gat específic del qual està parlant. En canvi, en una frase com «Em compraré un gat. Vull que tingui les orelles molt grosses i que sigui obedient», ni l'emissor ni el receptor no coneixen el gat i es tracta, per tant, d'un gat inespecífic. Igual que en la frase d'abans, la marca que deixa l'emissor és un sintagma nominal indefinit que no diferencia l'especificitat del referent. En el darrer exemple, només el mode subjuntiu indica la no-especificitat.

Hi ha altres llengües que codifiquen l'expressió de l'especificitat en el sistema determinant. Un exemple n'és el serbocroat. Per a parlar d'un gat que solament és conegut per l'emissor, s'utilitza un determinant diferent

que el que s'utilitza per a parlar d'un gat que ni l'emissor ni el receptor no coneixen. Per a denotar un referent discursiu específic utilitzarem «Jadna mačka» i per a un referent discursiu no específic utilitzarem «Neka mačka». En el primer cas, l'emissor coneix el gat de què parla, però el receptor no, i utilitza el determinant per a referents específics «jadna». En el segon, ni l'emissor ni el receptor no el coneixen, i utilitzen el determinant per a referents inespecífics «neka».

El turc és una altra llengua que, com el serbocroat, marca obertament l'expressió de l'especificitat, però a diferència d'aquesta no ho marca en els determinants sinó amb un morfema acusatiu flexionat en el nom. Aquest morfema afegit al nom indica que el referent de què estem parlant és concret i específic. L'absència d'aquest morfema significa que el referent no és conegut i que és, per tant, inespecífic. Així, per exemple, la frase en turc «İki kizi taniyordum» significa «Conec dues de les noies». El morfema *-i* afegit al nom que significa «noia» és una marca d'especificitat que indica que el referent és una part d'un grup que coneixem. En la frase «İki kiz taniyordum», l'absència d'aquest morfema marca la no-especificitat i es pot traduir com «Conec dues noies». Això indica que el grup de què parlem no pertany a cap subgrup i no el coneixem.

La LSC, com el turc o el serbocroat, també incorpora a la gramàtica una marca explícita per a l'expressió de l'especificitat. Aquesta expressió de l'especificitat es codifica a través dels signes índexs dirigits a l'espai per a localitzar-hi un referent discursiu. La diferència principal entre els sintagmes nominals específics i els no-específics rau en la direcció del dit índex determinant cap al pla frontal. Aquesta diferència entre les dues zones del pla frontal són les eines formals que aquí utilitzem. Vegem-ho amb un parell mínim. En la frase en LSC que es pot traduir com «Vull comprar-me un gat. És molt obedient», la signant localitza el sintagma indefinit «un gat» a la part baixa del pla frontal, com veiem en la Figura 3. Aquesta localització baixa significa que

està parlant d'un gat que ella coneix però l'interlocutor no.

Figura 3. Localització baixa

En canvi, en la frase «Vull comprar-me un gat. Cal que sigui molt obedient», la signant, tal com observem en la Figura 4, localitza el sintagma indefinit «un gat» amb un índex dirigit a la part alta del pla frontal. Aquesta localització alta significa que ni l'emissor ni el receptor no coneixen el gat de què es parla.

Figura 4. Localització alta

En un altre parell mínim també podem observar aquesta direcció diferent en el pla frontal per a significar especificitat. Així, en una frase com «Alguns dels amics es van amagar allà durant molts anys», el sintagma nominal partitiu «alguns dels amics» denota un subgrup inclòs en un grup determinat. El signant es refereix a aquest conjunt específic amb la localització del signe a la part baixa del pla frontal, com veurem tot seguit.

Figura 5. Localització baixa

En canvi, el significat d'una frase com «Algú els va denunciar» es refereix a un grup d'individus indeterminat i inespecífic, que no forma part d'un grup determinat. La localització en LSC té lloc a la part alta del pla frontal i denota desconeixença per part de l'emissor i del receptor.

Figura 6. Localització alta

El corpus a petita escala emprat en aquest treball mostra com aquesta diferència en les localitzacions en el pla frontal és un aspecte sistemàtic que els diferents signants de diferents edats utilitzen per a marcar la diferència en el grau d'especificitat d'un referent. Això demostra, per tant, que en LSC els índexs que es dirigeixen a l'espai per localitzar-hi els sintagmes nominals s'utilitzen d'una manera sistemàtica i es relacionen amb un significat concret. Aquest fenomen l'hem aplicat a unes eines teòriques utilitzades fins ara per a estudiar les llengües orals i hem vist com l'aplicació a les llengües de signes mostrava una clara correlació entre l'ús del determinant dirigit cap a les localitzacions baixes per a denotar especificitat, i l'ús del determinant dirigit a les localitzacions altes per a denotar no especificitat.

En el marc tipològic, podríem dir que la LSC es comporta com el serbocroat, ja que marca l'especificitat en el sistema determinant. Tanmateix, aquesta marca està relacionada amb l'ús gramatical de l'espai, característica única i exclusiva de les llengües naturals signades que s'expressen i es perceben per mitjà de la modalitat visogestual. Que altres llengües de signes tinguin un comportament semblant pel que fa a l'expressió de l'especificitat serà objecte d'un estudi futur. Amb aquest estudi, però, hem avançat un xic més en la caracterització de la LSC i de les llengües en general, demostrant que la modalitat visogestual

no fa les llengües de signes diferents. I que tant la seva sintaxi com la seva semàntica espacial les fan comparables als sistemes gramaticals complexos de les llengües naturals. El fet que l'espai estigui incorporat a la gramàtica i que denoti significats específics contribueix a enriquir les característiques del complex mosaic que formen les diferents llengües que s'utilitzen a Catalunya, ja siguin parlades o signades. ♦

Agraïments

Vull agrair a Josep Quer els bons consells i les discussions lingüístiques al llarg de la meua recerca doctoral; a Santiago Frigola, a Delfina Aliaga i a altres amics i companys sords que comparteixin amb mi la seva llengua natural. Els comentaris de Josep Maria Farrés han contribuït a una millor presentació d'alguns aspectes aquí exposats.

